

SUBENDRINTOS DALINIO BAUSMIŲ SUDĖJIMO BŪDU BAUSMĖS SKYRIMAS, TINKAMAI ĮGYVENDINANT... *NULLA POENA SINE LEGE* PRINCIPĄ

Kristina Chlebinskaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės katedros doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 68
El. paštas: k.chlebinskaite@lat.lt

Straipsnyje nagrinėjamos subendrintos bausmės skyrimo taisyklių taikymo problemos, susijusios su tinkamu nulla poena sine lege principo įgyvendinimu.

Some problems of aggregate punishment are covered in this article in order to implement nulla poena sine lege principle correctly.

Įvadas

Principų svarba kiekvienoje teisės šakoje yra nepaneigiama – tai atspirties taškas, formuluojant visas tam tikros teisės šakos normas. Vienas iš baudžiamosios teisės principų – *Nullum crimen, nulla poena sine lege* (lot.), reiškia, kad tiek nusikaltimas, tiek bausmė turi būti aiškiai ir nedviprasmiškai apibrėžti baudžiamojo įstatymo, galiojusio padarant nusikaltimą veika; šio principo pripažinimas ir laikymasis valstybėje rodo jos demokratiškumą ir žmogaus teisių gerbimą. Jau Č. Bekarija rašė, kad „Bausmės už nusikaltimus skiriamos tik įstatymu, o įstatymus leisti gali tik įstatymų leidėjas, kuris atstovauja visuomenei, sujungtai visuomenės sutartimi.“¹ Skyrimas didesnės

bausmės, negu numato įstatymas, yra neteisingas, pagaliau tai yra antra bausmė“ [13]. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje tinkamas bausmės skyrimo taisyklių nustatymas taip pat pripažįstamas kaip vienas iš teisingos bausmės paskyrimą lemiančių veiksnių, asmens teisės į teisingą teismą aspektų¹.

Straipsnis skiriamas principo *Nullum crimen, nulla poena sine lege* antrojo segmento – *nulla poena sine lege* – tinkamo įgyvendinimo aspektui – subendrintos daliniu bausmių sudėjimo būdu bausmės dydžio nustatymo problemai, naudojant analizės ir formalųjį teisinį metodus. Straipsnyje taip pat siekiama atskleisti tinkamą su-

¹ Žr., pavyzdžiui, 2003 m. birželio 10 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimą Nr. 13/02-22/02.

bendrintos bausmės skyrimo mechanizmą. Traktuojant *nulla poena sine lege* tik kaip bausmių, nustatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso [1] (toliau – ir BK) specialiosios dalies straipsnių sankcijose, skyrimą, bausmių sąrašo nustatymą BK bendrojoje dalyje, problemų dėl galimo principo pažeidimo vargu ar būdų išvengta, nes teisėjas, skirdamas bausmę, parenka ją iš straipsnio sankcijoje nustatytų konkrečių bausmių rūšių, paiso jų dydžio ribų, taip pat atsižvelgia į BK bendrojoje dalyje nustatytą bausmių sąrašą, minimalų ir maksimalų bausmės dydį. Tačiau reikština nuomonė, kad visos bausmių skyrimo taisyklės Baudžiamojo kodekso VIII skyriuje reglamentuotas bausmės skyrimo institutas – priskirtinos *nulla poena sine lege* turiniui. Taigi „Nėra bausmės be įstatymo“ principas šiame straipsnyje sietinas su dalinio bausmių sudėjimo kaip bausmių bendrinimo būdo tinkamumu, bausmių bendrinimo taisyklių tobulinimo, siekiant tinkamai įgyvendinti šį principą, rekomendacijų ir pasiūlymų pateikimu.

Dalinio bausmių sudėjimo, kaip bausmių bendrinimo būdo, tikslingumas

Dalinio bausmių sudėjimo būdo, t. y. BK 63 straipsnio 4 dalyje reglamentuotos taisyklės (kai bausmės iš dalies sudedamos, prie griežčiausios bausmės, paskirtos už vieną iš padarytų nusikalstamų veikų, iš dalies pridedamos švelnesnės bausmės) ir BK 64 straipsnio 3 dalyje reglamentuotos nuostatos (kai bausmės iš dalies sudedamos, prie nauju nuosprendžiu paskirtos bausmės pridedama neatliktos bausmės

dalį) taikymo tikslingumo ir pagrįstumo paieškos nėra naujovė. A. Nevera pažymi, kad „dalinis bausmių sudėjimas nėra tinkamai moksliai pagrįstas bei įstatymo reglamentuotas <...>. Dalinis bausmių sudėjimas yra savitas bausmių apėmimas; dalis, kartais ir nemaža, gali išnykti asmeniui skiriamoje bausmėje. Taip pat nurodoma, kad įstatyme nėra ir negali būti suformuluoti racionalūs ir teisingi šio bausmių sudėjimo būdo taikymo kriterijai, o tai sudaro sąlygas išvengti už atskiras nusikalstamas veikas paskirtos bausmės dalies“ [14].

Vienas iš argumentų, kodėl turėtų būti atsisakoma dalinio bausmių sudėjimo, kaip galutinės bausmės asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, skyrimo taisyklės, nurodomas minimalus galimas pridėti laisvės atėmimo bausmės dalies dydis. A. Nevera teigia, kad „sprendžiant klausimą, kokia bausmės dalis turi būti pridedama, pateikiamos dvi nuomonės: prie griežčiausios iš asmeniui paskirtų bausmių pridedama bet kokia dalis kiekvienos iš asmeniui paskirtų švelnesnių bausmių; prie griežčiausios iš asmeniui paskirtų bausmių pridedama kiekvienos iš asmeniui paskirtų bausmių dalis, bet ne mažesnė nei pridedamos bausmės įstatyminis minimumas“ [15]. Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje formuluojama taisyklė, kad BK 63 straipsnio 4 dalyje nėra detaliizuota, kokia švelnesnių bausmių dalis turi būti pridedama prie griežčiausios bausmės, paskirtos už vieną iš padarytų nusikalstamų veikų [11], o BK 50 ir 64 straipsniuose nėra nustatyta, kad skiriant subendrintą bausmę ir taikant dalinio bausmių sudėjimo būdą prie didesnės bausmės turi būti pridedama ne mažesnė kaip trijų mėnesių

laisvės atėmimo bausmės dalis; kiekvienu atveju pridėdamos bausmės dalies dydžio klausimą sprendžia teismas [12].

Pabrėžtina, kad pridėdamos bausmės dalies dydis negali būti „bet koks“, tik tiksliai baudžiamojo įstatymo reglamentuotas. Reikėtų sutikti su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija, kad subendrintos bausmės skyrimo, kai nustatoma tam tikra pridėtina bausmės dalis, atveju nėra ir negali būti sprendžiama dėl įstatymo numatyto minimalaus bausmės dydžio kaip absoliutaus kriterijaus nustatant pridėtiną bausmės dalį. Šiame straipsnyje pateikiant pavyzdžių, kai galutinė subendrinta bausmė asmeniui skiriama laisvės atėmimas, pabrėžiama, kad laisvės atėmimo bausmės minimalus dydis, nustatytas BK 50 straipsnio 2 dalyje, yra trys mėnesiai; tačiau šio straipsnio 1 dalyje numatyta ir terminuoto laisvės atėmimo skaičiavimo tvarka: atitinkamai – metais, mėnesiais ir dienomis, vadinasi, minimalus laisvės atėmimo bausmės pridėtiną dalies dydis, skiriant galutinę bausmę, teoriškai gali būti viena laisvės atėmimo diena. Bausmės termino skaičiavimas yra ir sudedamoji bausmės skyrimo instituto dalis, tad *nulla poena sine lege* aspektu BK 63 straipsnio 4 dalies, 64 straipsnio 3 dalies aiškinimas sistemishai su BK 50 straipsnio 1 dalimi būtinas.

Dalinis bausmių sudėjimo būdas įtvirtintas ir kitų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose. Įdomu pažymėti, kad, pavyzdžiui, Japonijos BK 47 straipsnyje nustatyta, kad bendrinant laisvės atėmimo bausmes, subendrinta bausmė yra skiriama tokio dydžio, kad maksimali bausmės riba būtų du kartus didesnė už sunkiausią iš už sutapyje esamas nusikalstamas

veikas paskirtų bausmių, tačiau negali būti didesnė nei visų paskirtų laisvės atėmimo bausmių suma; toks pats principas taikytinas ir esant vadinamajai „nuosprendžių“ sutapčiai (51 straipsnis) [2]. Latvijos baudžiamajame kodekse, panašiai kaip ir Lietuvos BK 63 ir 64 straipsniuose, nėra atsisakoma dalinio bausmių sudėjimo principo taikymo, numatyta viršutinė bausmės dydžio riba, bendrinant bausmes pagal kelias nusikalstamas veikas (50 straipsnio 2 dalis) – 20 metų, bendrinant keliais nuosprendžiais paskirtas bausmes – 25 metai (51 straipsnio 3 dalis) [3]. Vokietijos BK taip pat nustatytos taisyklės, kai realiosios konkurencijos atveju² subendrintos bausmės dydis nustatomas padidinant griežčiausią bausmę, o jei atskiros bausmės yra skirtingų rūšių, tai skiriama griežčiausios bausmės rūšis (aspiracijos principas). Subendrinta bausmė negali viršyti atskirų bausmių sumos, o skiriant terminuotą laisvės atėmimą – maksimalaus 54 paragrafo 2 dalyje numatyto dydžio [4]. Taigi mažesnės už atskirų bausmių sumą subendrintos bausmės skyrimas nėra paneigiamas.

Dalinis bausmių sudėjimas traktuotinas kaip tarpinis savo sunkumu tarp visiško bausmių sudėjimo (griežčiausio bausmių bendrinimo būdo taikymo – kai bausmės visiškai sudedamos, prie griežčiausios bausmės, paskirtos už vieną iš padarytų nusikalstamų veikų, iš dalies pridėdamos visos paskirtos švelnesnės bausmės (BK 63 straipsnio 3 dalis), kai bausmės visiškai

² Straipsnyje nėra gilinamasi į realiosios sutapties ir realiosios konkurencijos sąvokų didesnį ar mažesnį pagrįstumą, realioji sutaptis, kaip ir šiuo atveju realioji konkurencija, yra tada, kai asmuo padaro kelias nusikalstamas veikas, už visas jis gali būti teisiamas kartu, nėra jokių procesinių kliūčių šiam veiksmui atlikti.

sudedamos, prie nauju nuosprendžių paskirtos bausmės pridedama visa neatliktos bausmės dalis (BK 64 straipsnio 2 dalis) ir bausmių apėmimo (švelniausio iš bausmių bendrinimo būdų taikymo – kai bausmės apimamos, griežtesnė bausmė apima švelnesnės ir galutinė subendrinta bausmė prilygsta griežčiausiai iš paskirtų už atskiras nusikalstamas veikas bausmei (BK 63 straipsnio 2 dalis).

Kiekvienu konkrečiu atveju sprendžiant dėl dalinio bausmių sudėjimo būdo pasirinkimo turi būti atsižvelgiama į BK 41 straipsnio 2 dalyje numatytą bausmės paskirtį; dalinio bausmių sudėjimo būdas pagrindžiamas didesne bausmės individualizavimo galimybe (pavyzdžiui, teismas BK 63 straipsnio aspektu panaikinus dalinio bausmių sudėjimo būdo taikymo galimybę būtų pakankamai suvaržytas – esant baigtiniam bausmių apėmimo būdo taikymo atvejų sąrašui (BK 63 straipsnio 5 dalis), būtų priverstas taikyti visišką bausmių sudėjimą – galutinės bausmės skyrimas asmeniui, padariusiam daug nusikalstamų veikų, priskirtinų realiajai nusikalstamų veikų sutapčiai, taptų problemiškas – nesant teisinių pagrindų skirti bausmių apėmimą, visiško bausmių sudėjimo būdas gali būti per griežtas skiriant subendrintą bausmę. Taigi „trinario“ bausmių bendrinimo taisyklių reglamentavimas yra būtinas.

Dalinio bausmių sudėjimo, kaip bausmių bendrinimo būdo, problematika

BK 63 straipsnyje reglamentuoto dalinio bausmių sudėjimo būdo taikymo deriniai kelia abejonių dėl galimo *nulla poena sine lege* pažeidimo. Analizuojami teismų

praktikos pavyzdžiai atskleidžia teismų pasirinkto dalinio bausmių sudėjimo, kaip bausmių bendrinimo būdo, taikymo problematiką, išvelgtiną aukštesnių instancijų teismams priimant teisinius sprendimus. Analizuojant teismų praktikos atvejus atkreipiamas dėmesys į buvusias įstatymo galimybes taikyti tam tikrus bausmių bendrinimo būdus ar jų derinius.

Vilniaus miesto trečiasis apylinkės teismas P. K. pripažino kaltu padariusį nusikaltimą, numatytą BK 182 straipsnio 2 dalyje, ir paskyrė jam 5 metus laisvės atėmimo, taip pat jį pripažino kaltu padariusį nusikaltimą, numatytą BK 203 straipsnio 2 dalyje, ir paskyrė jam 6 mėnesius laisvės atėmimo, taip pat pripažino kaltu padariusį nusikaltimą, numatytą BK 222 straipsnio 1 dalyje, ir paskyrė jam 1 metus ir 6 mėnesius laisvės atėmimo. Vadovaudamasis BK 63 straipsnio 1 dalimi, 4 dalmi, P. K. paskirtas bausmės subendrinimo dalinio sudėjimo būdu ir galutinę bausmę paskyrė 6 metus laisvės atėmimo. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija pakeitė pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir, pritaikiusi BK 63 straipsnio 1 dalį, 4–6 dalį, bausmės, paskirtas už nusikaltimus, numatytus BK 203 straipsnio 2 dalyje, 182 straipsnio 2 dalyje, subendrinimo apėmimo būdu ir paskyrė 5 metų laisvės atėmimą, jį iš dalies sudėjo su bausme už nusikaltimą, numatytą BK 222 straipsnio 1 dalyje, ir paskyrė subendrintą 6 metų laisvės atėmimo bausmę [5].

Apeliacinės instancijos teismas, pritaikydamas kitą bausmių bendrinimo schemą, tinkamai taikė baudžiamąjį įstatymą – kadangi P. K. Vilniaus miesto trečiojo

apylinkės teismo nuosprendžiu nuteistas už tris tyčinius nusikaltimus, priskirtinus skirtingoms nusikaltimų kategorijoms, atitinkamai: nesunkiam (BK 203 straipsnio 2 dalis), apysunkiam (BK 222 straipsnio 1 dalis) ir sunkiam (BK 182 straipsnio 2 dalis) nusikaltimui, teisingai konstatuotas baudžiamojo įstatymo pažeidimas ir paskirta bausmė, pirmiausiai taikant bausmių apėmimą³, nes nesunkus ir sunkus nusikaltimai priskirtini skirtingoms nusikalstamų veikų kategorijoms, taip pat skiriasi pagal pavojingumą; konkretūs kriterijai, iš kurių sprendžiama, ar nusikalstamos veikos labai skiriasi pagal savo pavojingumą, neanalizuojami, taip pat teismo nurodyti motyvai, kuriais remdamasis jis priėjo tokią išvadą, neaptariamai, nes pavyzdžio analizei svarbus tik bausmių bendrinimo būdo keitimo faktas. BK 63 straipsnyje nustatyti trys bausmių skyrimo už kelias nusikalstamas veikas būdai – tik jie gali būti taikomi, bendrinant bausmes už atskirus nusikaltimus. Bausmių bendrinimo būdų derinį iš dalies imperatyviai nustato BK 63 straipsnio normos, iš dalies tai yra paties teismo, skiriančio bausmes, diskrecija. Kai padarytos trys nusikalstamos veikos, galimi keli bausmių bendrinimo būdai:

1) visas paskirtas bausmes visiškai sudė-

ti – prie griežčiausios bausmės, paskirtos už vieną iš padarytų nusikalstamų veikų, pridedamos visos paskirtos švelnesnės bausmės (BK 63 straipsnio 3 dalis). Jei Vilniaus miesto trečiasis apylinkės teismas būtų pasirinkęs šį bausmių bendrinimo būdą, prie penkerių metų laisvės atėmimo bausmės būtų pridėjęs vienų metų šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmę ir šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmę. Galutinė subendrinta bausmė – septyneri metai laisvės atėmimo. Šis bausmių bendrinimo būdas yra griežčiausias ir teisėjui skiriant bausmę palieka tik materialią, bet ne procedūrinę bausmės individualizavimo galimybę: konkrečios bausmės parenkamos pagal Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies atitinkamo straipsnio sankciją, atsižvelgiant į BK 54 ar 90 straipsnyje numatytas aplinkybes, o galutinė bausmė yra visų paskirtų bausmių suma;

2) visas paskirtas bausmes iš dalies sudėti – prie griežčiausios bausmės, paskirtos už vieną iš padarytų nusikalstamų veikų, iš dalies pridedamos švelnesnės bausmės (BK 63 straipsnio 4 dalis). Pirmosios instancijos teismas, pritaikęs būtent šį bausmių bendrinimo būdą, turėjo pačią didžiausią galimybę individualizuoti bausmę tiek materialiu, tiek procedūriniu atžvilgiu: prie penkerių metų laisvės atėmimo bausmės jis turėjo pridėti švelnesnių bausmių dalį. Čia pažymėtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika: 2005 m. kovo 15 d. nutartyje Teismo kolegija pažymėjo, kad, taikant dalinį bausmių sudėjimą, prie griežčiausios iš paskirtų

³ Lietuvos Respublikos 2007 m. birželio 28 d. įstatymu Nr. X-1233, įsigaliojo 2007 m. liepos 21 d. (Valstybės žinios. 2007, Nr. 81-3309), pakeitus BK 63 straipsnio 6 dalį ir nustačius, kad „jeigu skiriant galutinę bausmę dalis paskirtų bausmių gali būti apimamos, o kitos – tik visiškai ar iš dalies sudedamos, teismas bausmes bendrina bausmių apėmimo ir sudėjimo būdu. Bausmių bendrinimo tvarką teismas pasirenka įvertinęs padarytų nusikalstamų veikų pobūdį ir pavojingumą“, bausmių apėmimo būdo taikymas esant nurodytoms sąlygoms, nepanaikina straipsnyje nagrinėjamos dalinio bausmių sudėjimo bendrinimo taisyklės problematikos.

bausmių turi būti pridėta bent dalis nuo kiekvienos paskirtos už atskiras nusikalstamas veikas bausmės. Teismas pats sprendžia, kokį paskirtų bausmių už atskiras nusikalstamas veikas dalį pridėti prie griežčiausios iš paskirtų bausmių;

- 3) dvi bausmes bendrinti jas apimant, jei yra bent vienas iš BK 63 straipsnio 5 dalyje reglamentuotų baigtinio galimų situacijų sąrašo pagrindų. Pažymėtina, kad teismas šiame bausmės skyrimo etape turės materialią bausmės individualizavimo galimybę, tačiau visiškai arba iš dalies neturės procedūrinės laisvės individualizuodamas bausmę. Vadovaujantis BK 63 straipsnio 6 dalimi, taikomas bausmių bendrinimas jas apimant ir visiškai arba iš dalies sudebant. Taigi ši trečioji bausmių bendrinimo galimybė lemia arba visišką procedūrinį bausmių individualizavimo nebuvimą (bausmės apimamos, o paskui visiškai sudebamos (teoriškai šis variantas įmanomas): pagal nurodytą pavyzdį penkerių metų laisvės atėmimo bausmė apimtą šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmę, o prie penkerių metų laisvės atėmimo bausmės visiškai pridėjus vienų metų šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmę, būtų paskirta šešių metų šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmė), arba sąlyginę procedūrinę laisvę (apeliacinės instancijos teismas pasirinko šią bausmių bendrinimo galimybę: iš pradžių bausmės už sunkų ir nesunkų nusikaltimą subendrino jas apimdamas, o paskui gautą bausmę iš dalies sudėjo su bausme, paskirta už padarytą apysunkį nusikaltimą);

- 4) disjunktivių loginių formuluočių naudojimas formuluojant BK 63 straipsnio 1 dalį leidžia teigti, kad BK 63 straipsnis nedraustų bausmių bendrinti ir taikyti kartu visišką ir dalinį bausmių sudėjimą. Manytina, kad tokia galimybė galėtų būti įgyvendinama tada, kai dvi nusikalstamos veikos priklauso artimoms kategorijoms (pvz., nesunkus ir apysunkis nusikaltimas), tačiau jų pavojingumo skirtumas nėra toks, kuris lemtų privalomą teismui BK 63 straipsnio 5 dalies 2 punkto taikymą – būtų taikomas visiškas bausmių už tokias nusikalstamas veikas sudėjimas, o paskirta bausmė bendrinama su už trečią nusikalstamą veiką paskirta bausme.

Matyti, kad tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismas, taikydamas skirtingas procedūrinės bausmių bendrinimo taisykles, gavo tą patį rezultatą. Bausmės yra skiriamos už konkrečias pavojingas ir baudžiamojo įstatymo uždraustas veikas. Apeliacinės instancijos teismas taikė kitas bausmių bendrinimo taisykles, tačiau nekonstatavo veikų, už kurias skyrė bausmes, bei asmens, padariusio nusikalstamas veikas, didesnio pavojingumo, kitų BK 54 straipsnyje numatytų būtinųjų aplinkybių, kurios būtų skirtingos nei Vilniaus miesto trečiojo apylinkės teismo konstatuotosios ir turėtų įtakos skiriant didesnes ar mažesnes bausmes už atskiras nusikalstamas veikas ir lemtų griežtesnės ar švelnesnės galutinės subendrintos bausmės skyrimą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad taikant bausmių apėmimo būdą kiekvienu iš BK 63 straipsnio 5 dalyje numatytų situacijų, yra lengvinama asmens, pripažinto kaltu, teisinė būklė: bausmių bendrinimas jas

apimant eliminuoja visas švelnesnes bausmes, kurių dalys, taikant dalinio bausmių sudėjimo bendrinimo būdą, būtų įskaičiuojamos į galutinę subendrintą bausmę. Taigi apeliacinės instancijos teismas, vadovaudamasis BK 63 straipsnio 6 dalimi, prie penkerių metų laisvės atėmimo bausmės pridėjo vienų metų ir šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmės dalį, o pirmosios instancijos teismas – prie penkerių metų laisvės atėmimo bausmės pridėjo vienų metų ir šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmės dalį ir šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmės dalį. Vadinas, jis pridėjo didesnę vienų metų ir šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmės dalį negu Vilniaus miesto trečiasis apylinkės teismas, pridėdamas tos pačios bausmės dalį, ir, turėdamas pasunkinti nukentėjusiojo teisinę padėtį, ją paliko tą pačią. Skiriant dalinį bausmių sudėjimo būdą ir nustatant kiekvienu konkrečiu atveju motyvuotas bausmių dalis, to būtų išvengiama. Manytina, kad BK 63 straipsnio 4 dalis turėtų būti aiškinama ne ignoruojant pridėdamos kiekvienos paskirtos bausmės dalies dydį, o jį įvardijant teismo sprendime ir motyvuojant.

Analogiška dalinio bausmių sudėjimo būdo taikymo problema kyla ir taikant BK 63 straipsnio 9 dalį (priėmus nuosprendį nustatoma, kad asmuo iki nuosprendžio pirmojoje byloje priėmimo dar padarė kitą nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą). Nurodomas pavyzdys tai iliustruoja.

Vilniaus miesto antrasis apylinkės teismas 2004 m. liepos 5 d. nuosprendžiu D. G. nuteisė laisvės atėmimu 6 mėnesiams už nusikalstamos veikos, numatytos BK 178 straipsnio 2 dalyje padarymą, taip pat 3 mėnesių laisvės atėmimo bausme už

nusikaltimo, numatyto BK 302 straipsnio 1 dalyje, padarymą ir 6 mėnesių laisvės atėmimo bausme už BK 187 straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos padarymą. Vadovaujantis BK 63 straipsniu, bausmės subendrintos apėmimo būdu ir paskirta 6 mėnesių laisvės atėmimo bausmė. Remiantis BK 63 straipsnio 9 dalimi, ši bausmė subendrinta su Vilniaus miesto antrojo apylinkės teismo 2004 m. gegužės 27 d. nuosprendžiu paskirta bausme (teismas už BK 178 straipsnio 1 dalyje numatyto nusikaltimo padarymą paskyrė laisvės atėmimą 6 mėnesiams ir jį subendrina su 2004 m. kovo 25 d. nuosprendžiu paskirta bausme – laisvės atėmimu 3 mėnesiams ir galutinę bausmę paskyrė laisvės atėmimą 7 mėnesiams) ir paskirta galutinė subendrinta bausmė – laisvės atėmimas 7 mėnesiams.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo septynių teisėjų kolegija pakeitė Vilniaus miesto antrojo apylinkės teismo 2004 m. liepos 5 d. nuosprendį ir Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 16 d. nutartį: vadovaudamasi BK 63 straipsnio 4, 9, dalimis, apėmimo būdu subendrintą bausmę iš dalies sudėjo su Vilniaus miesto antrojo apylinkės teismo 2004 m. gegužės 27 d. nuosprendžiu pagal BK 178 straipsnio 1 dalį paskirta bausme bei Vilniaus miesto antrojo apylinkės teismo 2004 m. kovo 25 d. nuosprendžiu paskirta laisvės atėmimo bausme ir galutinę laisvės atėmimo bausmę skyrė laisvės atėmimą 7 mėnesiams [6].

Bendrinant bausmes du kartus taikytas bausmių apėmimas. Antruojų nuosprendžiu bausmes apimant subendrinta bausmė bendrinta su ankstesnio nuosprendžio bausme, taikant dar kartą bausmių apė-

mimo būdą. Čia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo netinkamai pritaikyto baudžiamojo įstatymo atvejį ir pabrėžė, kad „BK 63 straipsnis reglamentuoja bausmių, paskirtų už atskiras nusikalstamas veikas, bendrinimo, o ne jau subendrintų bausmių bendrinimo tvarką. Išimtį sudaro BK 63 straipsnio 6 dalyje numatyta taisyklė⁴“. Taigi kasacinės instancijos teismo nustatyta bausmių bendrinimo formulė buvo tokia:

Pabrėžtina, kad kasacinės instancijos teismas šioje byloje pažymėjo, kad „...negalima antruoju nuosprendžiu pakeisti pirmojo nuosprendžio: antruoju nuosprendžiu negali būti paskirta mažesnė subendrinta bausmė negu pirmuoju nuosprendžiu, nes priešingu atveju pirmasis nuosprendis būtų pakeistas; antruoju nuosprendžiu negalima pasunkinti nuteistojo teisinės padėties, parenkant nepalankesnę jam bausmių bendrinimo būdą, pavyzdžiui, jeigu pirmuoju nuosprendžiu bausmės buvo subendrintos iš dalies jas sudedant, tai antruoju nuosprendžiu jos negali būti visiškai sudėtos, nes priešingu atveju pirmasis nuosprendis

⁴ Pažymėtina, kad 2007 m. gegužės 22 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos nutartimi suformuluota priešinga taisyklė, pagal kurią ankstesniu nuosprendžiu jau subendrinta bausmė bendrinama su naujuoju nuosprendžiu paskirtomis bausmėmis. Reikština nuomonė, kad taip du kartus vietoj vieno BK 63 straipsnio 9 dalies kontekste taikomas bausmių bendrinimo institutas, kai bausmė turi būti skiriama tokia, kokia būtų buvusi priimant vieną nuosprendį. Manytina, kad ankstesnė teismo praktika turi didesnės teisinės perspektyvos, įgyvendinant toliau straipsnyje pateikiamus pasiūlymus, kurių realizavimas panaikintų net teorinę ankstesnio nuosprendžio įgyvendinimo, bendrinant šiuo atveju atskiras bausmes, galimybę. Bausmių pagal atskirus nuosprendžius „išbendrinimas“ pagal BK 63 straipsnio 9 dalį yra suderinamas su *nulla poena sine lege*.

taip pat būtų pakeistas“. Šis *ratio decidendi* minėto pavyzdžio kontekste turėtų būti aiškinamas taip:

- 1) Pirmasis yra 2004 m. gegužės 27 d. nuosprendis, kuriuo D. G. nuteistas kalėti 7 mėnesius. Vadinas, 2004 m. liepos 5 d. nuosprendžiu paskirta bausmė negalėjo būti mažesnė nei 7 mėnesiai nelaisvės. Kasacinės instancijos teismas, pakeitęs procedūrines bausmių skyrimo taisykles, paskyrė 7 mėnesių laisvės atėmimo galutinę subendrintą bausmę, tad antruoju nuosprendžiu paskirta bausmė nėra mažesnė už paskirtą pagal pirmąjį nuosprendžiu bausmę.
- 2) Svarstant, ar antruoju nuosprendžiu nebuvo pasunkinta nuteistojo padėtis, reikėtų ypatingą dėmesį atkreipti į pirmuoju nuosprendžiu taikytą bausmių bendrinimo būdą. Kadangi pirmąjį nuosprendį šiuo konkrečiu atveju sudaro taip pat dviejų nuosprendžių bendrinimas, kasacine tvarka pastarųjų bendrinimo taisyklės negali būti kvestionuojamos, nes tai būtų kasacinio nagrinėjimo ribų peržengimas.

Tačiau kasacinės instancijos teismas, tenkinęs prokuroro kasacinį skundą ir taikydamas be bausmių apėmimo ir dalinių jų sudėjimo būdą, nežinodamas pirmuoju nuosprendžiu paskirtos subendrintos bausmės atskirų dėmenų konkrečių dydžių, galutinį subendrintą laisvės atėmimo bausmės dydį gavo tą patį, nors pirmosios instancijos teismas taikė palankesnę nuteistajam bausmių bendrinimo būdą. Tinkamai įgyvendinant *nulla poena sine lege* ir nustatant kiekvienos paskirtos bausmės dalies motyvuotą dydį būtų buvusi nustatyta teisinga bausmė.

Analogiška *nulla poena sine lege* tinkamo įgyvendinimo problema ryški ir taikant BK 64 straipsnį, iliustratyvus pavyzdys ją atskleidžia.

Vilniaus miesto pirmasis apylinkės teismas D. J. 2005-10-11 nuosprendžiu nuteisė pagal BK 178 straipsnio 2 dalį vieneriems metams laisvės atėmimo, pagal BK 187 straipsnio 3 dalį – 25 paroms arešto, pagal BK 140 straipsnio 1 dalį – 30 parų arešto. Vadovaujantis BK 63 straipsnio 5 dalimi, 65 straipsniu, paskirtos bausmės subendrintos apėmimo būdu ir paskirta subendrinta 1 metų laisvės atėmimo bausmė. Vadovaujantis BK 64 straipsnio 3 dalimi, dalis paskirtos bausmės pridėta prie 2005-04-12 Vilniaus miesto pirmojo apylinkės teismo nuosprendžiu paskirtos bausmės ir D. J. paskirtas laisvės atėmimas 1 metams 7 mėnesiams. Apeliacinės instancijos teismas pažymėjo, kad taikant dalinį bausmių sudėjimą, prie nauju nuosprendžiu paskirtos bausmės pridėdama ne visa ankstesniu nuosprendžiu paskirtos bausmės dalis, o tik neatliktos bausmės dalis. 2005-04-12 nuosprendžiu D. J. buvo nuteistas pagal BK 22 straipsnio 1 dalį ir 182 straipsnio 1 dalį 9 mėnesių laisvės atėmimo bausme, iš dalies sudedant ją su 2004-07-21 nuosprendžiu paskirta ir neatlikta bausme (1 metai 3 mėnesiai laisvės atėmimo) ir skiriant 1 metus 6 mėnesius laisvės atėmimo. Bausmės vykdymas atidėtas ir įskaityta į bausmės laiką sulaikymas ir atliktos bausmės dalis pagal ankstesnį nuosprendį. Neatlikta bausmė, kurios vykdymas buvo atidėtas, sudarė 11 mėnesių ir 17 dienų. Apeliacinės instancijos teismas pažymėjo, kad pirmosios instancijos teismas netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą, nes nepagrįstai

2005-10-11 nuosprendžiu paskirtą bausmę subendrina su visa 2005-04-12 nuosprendžiu paskirta bausme ir į subendrintą bausmę įskaitė pagal ankstesnį nuosprendį atliktą laisvės atėmimo bausmės dalį [8].

Apeliacinės instancijos teismas teisingai konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas padarė bausmių bendrinimo klaidą, nes pridėjo dalį visos ankstesniu nuosprendžiu paskirtos bausmės, o ne neatliktos bausmės dalį, kaip numatyta BK 64 straipsnio 3 dalyje.

Vėlgi kyla pagrįstas klausimas, kaip ir nagrinėjant pirmiau nurodytus teismų praktikos pavyzdžius: ar teismas, formaliai taikydamas bausmių bendrinimo taisykles, dabar analizuojamu atveju – pagal nuosprendžių sutaptį BK 64 straipsnio nuostatas taikė pagal tikrą jų prasmę ir elementarias logikos taisykles, kurių laikymasis turi įtakos tinkamai įgyvendinti *nulla poena sine lege* principą ir asmens teisei į teisingą bausmę. Pirmosios instancijos teismas šiuo konkrečiu atveju padarė bausmių bendrinimo klaidą ir pridėjo vienų metų 6 mėnesių laisvės atėmimo dalį prie apimant bausmes paskirtos laisvės atėmimo bausmės (vienų metų laisvės atėmimo), tad toji dalis – vienas mėnuo laisvės atėmimo nuo visos ankstesniu nuosprendžiu paskirtos bausmės. Padaręs dar vieną bausmių bendrinimo klaidą, pirmosios instancijos teismas įskaitė į šią paskirtą bausmę pagal ankstesnį nuosprendį atliktą bausmės dalį – 6 mėnesius ir 13 dienų laisvės atėmimo, vadinasi, D. J. realus bausmės laikas – 11 mėnesių ir 17 dienų laisvės atėmimo. Apeliacinės instancijos teismas, pridėjęs prie vienų metų laisvės atėmimo pirmuoju nuosprendžiu paskir-

tos ir neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalį – 11 mėnesių ir 17 dienų laisvės atėmimo, paskyrė tokio paties dydžio subendrintą laisvės atėmimo bausmę kaip ir pirmosios instancijos teismas – vienus metus ir 7 mėnesius laisvės atėmimo. Vadinas, apeliacinės instancijos teismas prie vienu metų laisvės atėmimo bausmės pridėjo laisvės atėmimo dalį, sudarančią 11 mėnesių ir 17 dienų laisvės atėmimo. Sudėtinga suprasti, kad pritaikius tą patį bausmių bendrinimo būdą – dalinių jų sudėjimą ir apeliacinės instancijos teismui bendrinant ne visą, o dalį pirmuoju nuosprendžiu paskirtos bausmės, buvo pridėta 6 mėnesiais didesnė jos dalis negu pirmosios instancijos teismo, bendrinusio ne dalį, o visą pirmuoju nuosprendžiu paskirtą bausmę. Pažymėtina, kad apeliacinės instancijos teismas nebuvo konstatavęs didesnio D. J. pavojingumo šioje byloje.

Pateiktinas ir teismų praktikos pavyzdys, kai motyvuojamas dalies bausmės prie griežtesnės bausmės pridėjimas.

M. M. Druskininkų miesto apylinkės teismas pripažino kaltu padarius nusikaltimą, numatytą BK 178 straipsnio 2 dalyje ir skyrė už jį 1 metų ir 3 mėnesių laisvės atėmimo bausmę, taip pat už BK 187 straipsnio 1 dalyje numatytą nusikaltimo padarymą skyrė 6 mėnesių laisvės atėmimo bausmę. Vadovaujantis BK 63 straipsnio 5 dalies 1 punktu, paskirtos bausmės subendrintos apėmimo būdu ir M. M. paskirta 1 metų 3 mėnesių laisvės atėmimo bausmė. BK 64 straipsnio 2 dalies pagrindu prie paskirtos bausmės iš dalies pridėta 2004 m. kovo 12 d. Marijampolės rajono apylinkės teismo nuosprendžiu paskirta neatlikta bausmė ir galutinė bausmė paskirta 1 metai 6 mė-

nesiai laisvės atėmimo. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2005 m. rugsėjo 6 d. nuosprendžiu pažymėjo, kad pirmosios instancijos teismas subendrinęs bausmes dalinio sudėjimo būdu, turėjo nurodyti BK 64 straipsnio 3 dalį, o ne 2 dalį, be to, pridėdamas tik tris mėnesius nuo neatliktos 11 mėnesių 13 dienų laisvės atėmimo bausmės turėjo pridėti didesnę negu 3 mėnesių tos bausmės dalį, atsižvelgdamas į tai, kad M. M. lygtinai atleistas nuo bausmės prieš terminą nepateisino parodyto pasitikėjimo, nusikalto, nepraėjus 2 mėnesiams po paleidimo iš pataisos įstaigos. Apeliacinės instancijos teismas skyrė M. M. bausmę, pridėdamas 9 mėnesių neatliktos bausmės dalį [9].

Šią situaciją yra kur kas lengviau komentuoti, nes prie apimant paskirtos bausmės yra pridėdama dalis neatliktos bausmės, kurios dydį galima nustatyti aritmetiniu būdu, nors pirmosios instancijos teismas, motyvuodamas bausmės skyrimą, konkretaus pridėdamos bausmės dydžio nebuvo paminėjęs. Griežtesnės bausmės skyrimo motyvai būtent ir siejami su dalinio bausmių sudėjimo būdu skiriamos galutinės bausmės motyvavimu, pabrėžiant pirmiausia pridėdamos bausmės dalies skyrimo motyvus. Bene vienintelė situacija, kai teismai motyvuoja pridėdamos bausmės dydį, yra tada, kai kyla pagrįstų abejonių dėl galutinio bausmės dydžio ir pirmosios instancijos teismo neįvertintų objektyvių ir subjektyvių su nusikaltimą padariusiu asmeniu susijusių aplinkybių. Ir nurodytame pavyzdyje, ir bet kuriuo kitu atveju, kai bausmės bendrinamos pagal nuosprendžių sutaptį, visada bus žinoma, kokia neatliktos bausmės dalis yra pridėdama prie nauju nuosprendžiu

paskirtos bausmės. Tačiau bendrinant dalinio bausmių sudėjimo būdu bausmės pagal daugiau nei du nuosprendžius ir taikant dalinį bausmių bendrinimo būdą, tokia pati problema gali iškilti kaip ir anksčiau minėta dėl BK 63 straipsnio taikymo.

Analizuota problema galėtų būti sprendžiama įvairiai. Pavyzdžiui, nustatant *expressis verbis* baudžiamajame įstatyme (konkrečiai – BK 63 straipsnio 4 dalyje ir 64 straipsnio 3 dalyje) įpareigojimą skiriant subendrintą bausmę už kelių nusikalstamų veikų padarymą nurodyti kiekvienos pridamos bausmės dalies dydį, motyvuojant konkretaus dydžio parinkimą, remiantis bendraisiais bausmės skyrimo pagrindais ir jos tikslais⁵, taip pat keičiant dabartinę teismų praktiką, pagal kurią teismai tik paprastai motyvuoja nuosprendyje pasirinktą bausmių bendrinimo būdą, kita linkme – visada motyvuoti bausmių bendrinimo būdą, arba taikyti šių dviejų sprendimo būdų derinį. Kitas momentas – sistemiškai taikyti baudžiamojo įstatymo nuostatas, pripažįstant, kad pridamos kiekvienos bausmės, paskirtos už atskirą nusikalstamą veiką, dalies konkretaus dydžio nustatymo pareiga yra įtvirtinta baudžiamajame įstatyme, teismai, nustatydami bausmių už atskiras nusikalstamas veikas dydžius ir galutinės subendrintos bausmės dydį, bet nekonkretindami pridamų bausmių dalių dydžių, pažeidžia *nulla poena sine lege* principą.

Išvados

1. *Nullum crimen, nulla poena sine lege* principo antrojo segmento – *nulla poe-*

⁵ Nuosprendžio rezoliucinės dalies formulavimo aspektai ir dėl tokio pasiūlymo galintys kilti baudžiamieji procesiniai klausimai straipsnyje neanalizuojami.

na sine lege turinį sudaro ne tik imperatyvus reikalavimas, kad bausmės būtų nustatytos tik įstatymu, t. y. baigtinis jų sąrašas būtų reglamentuotas baudžiamojo įstatymo bendrojoje dalyje, konkrečios bausmės ir jų ribos – Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnių sankcijose, numatant bausmes už atskiras nusikalstamas veikas, bet ir bausmės skyrimo instituto reglamentavimas.

2. Bausmių bendrinimo dalinio sudėjimo būdu taisyklės, nustatytos Baudžiamojo kodekso 63 ir 64 straipsniuose, *expressis verbis* yra nepakankamos; teismų diskrecija parinkti pridamų prie griežčiausios iš paskirtų už atskiras nusikalstamas veikas bausmių dalių dydį jų nenurodant, kelia problemų aukštesnės instancijos teismams kvestionuojant paskirtos bausmės teisėtumo ir (ar) pagrįstumo klausimą.
3. Pateiktos problemos sprendimo būdai gali būti keli:
 - 3.1. Pakeisti Baudžiamojo kodekso 63 straipsnio 4 dalį ir Baudžiamojo kodekso 64 straipsnio 3 dalį atitinkamai 63 straipsnio 4 dalį išdėstyti taip: „kai bausmės iš dalies sudedamos, prie griežčiausios bausmės, paskirtos už vieną iš padarytų nusikalstamų veikų, iš dalies pridamos švelnesnės bausmės, nurodant kiekvienos pridamos dalies dydį“, o 64 straipsnio 3 dalį išdėstyti taip: „kai bausmės iš dalies sudedamos, prie nauju nuosprendžiu paskirtos bausmės pridama neatliktos bausmės dalis, nurodant jos dydį. Jeigu neatliktos bausmės dalis yra didesnė, tai prie jos pridama nau-

ju nuosprendžiu paskirtos bausmės dalis, nurodant jos dydį“;

- 3.2. dabartinės teismų praktikos, pagal kurią teismai paprastai motyvuoja bausmių subendrinimo būdą, formavimas kita linkme, nurodant, kad teismai visada motyvuoja bausmių bendrinimo būdą. Taikant dalinį bausmių sudėjimą, konkretus pri-

dedamos bausmės dalies dydis turi būti motyvuotas;

- 3.3. abiejų nurodytų būdų derinys optimaliai išspręstų analizuotą problemą, nes Baudžiamojo kodekso pakeitimai užtikrintų tinkamą *nulla poena sine lege* principo reglamentavimą, o teismų praktikos pakeitimas – jo įgyvendinimą.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741 (aktuali redakcija).

2. Законодательство зарубежных стран. Уголовный кодекс Японии. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.

3. Законодательство зарубежных стран. Уголовный кодекс Латвийской Республики. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.

4. Законодательство зарубежных стран. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003.

5. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nuosprendis Nr. 1-206-582/05.

6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis Nr. 2K-92/2005.

7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos nutartis Nr.2K-P-193/2007.

8. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nuosprendis Nr. 1A-1163/2005.

9. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nuosprendis Nr. 1A-889/2005.

10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos nutartis Nr. 2K-7-554/2005.

11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos nutartis Nr. 2K-97/2007.

12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos nutartis Nr. 2K-191.

13. Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius: Mintis, 1992.

14. Nevera A. Nusikalstamų veikų daugeto formos ir jų reikšmė bausmės skyrimui pagal naująjį Baudžiamąjį įstatymą // Jurisprudencija. 2003, t. 45 (37).

15. Nevera A. Nusikalstamų veikų idealios bei realios sutapties atribojimo ir bausmių skyrimo problemos // Jurisprudencija. 2006, t. 7 (85).

IMPOSITION OF PENALTIES BASED ON *NULLA POENA SINE LEGE*

Kristina Chlebinskaitė

S u m m a r y

Lithuanian legal norms (articles 63 and 64 of Criminal Code) connected with imposing aggregate punishment are problematic in the light of implementation of *nulla poena sine lege* principle correctly. The court decisions analyzed in this article express the need of improving legal regulation and change the judicial precedents. The aggregate punishment is related to mathematical operations, accordingly

when more than two crimes in different time are committed or several sentences are passed, the quantity of each constituent part of separate punishment formed in one aggregate punishment must be strictly determined by court and sufficiently motivated. This model leads to safeguard the right to freedom and is the instrument to ensure the courts of higher instance to make legal corrections in the right way.

Įteikta 2007 m. birželio 19 d.

Priimta publikuoti 2007 m. spalio 26 d.